

Nikolaj Alexandrovič Berdajev Prameny a smysl ruského komunismu

V Rusku vzrůstá nejen komunistické, ale i sovětské vlastenectví, což je ovšem především vlastenectví ruské. Avšak vlastenectví velkého národa musí být spojené s vírou ve velké a světové poslání tohoto národa, jinak to bude jen nacionalismus provinční, uzavřený a bez světových perspektiv. Poslání ruského národa je chápáno jako uskutečnění sociální spravedlnosti v lidské společnosti nejen v Rusku, ale i na celém světě. A to je v souladu s ruskými tradicemi. Je ale hrozné, že pokus o uskutečnění sociální spravedlnosti je spojen s násilím, zločiny, krutostí a lží, strašnou lží.

**P R
O S T
O R**

P R
O S T
O R

Nikolaj Alexandrovič Berdájev

P R
O S T
O R

**Nikolaj
Alexandrovič
Berdájev
Prameny
a smysl
ruského
komunismu**

přeložil Jakub Šedivý

PRAHA | 2023

© YMCA-PRESS, Paris 1955
Czech edition © PROSTOR 2012, 2023
Translation © Jakub Šedivý 2012

ISBN 978-80-7260-567-5

Obsah

Úvod. Ruská náboženská idea a ruský stát	9
1. Formování ruské inteligence a její charakter. Slavjanofilství a západnictví	23
2. Ruský socialismus a nihilismus	43
3. Ruské narodnictví a anarchismus	67
4. Ruská literatura 19. století a její prorocství	89
5. Klasický marxismus a marxismus ruský	111
6. Ruský komunismus a revoluce	133
7. Komunismus a křesťanství	179
Poznámka překladatele	213
Rejstřík osob	215

Úvod

**Ruská
náboženská
idea a ruský
stát**

1

Ruský komunismus je těžké pochopit vzhledem k jeho dvojitému charakteru. Na jedné straně je to jev světový a mezinárodní, na druhé straně je to jev ruský a národní. Pro lidi žijící na Západě je obzvláště důležité pochopit národní kořeny ruského komunismu, jeho determinovanost ruskými dějinami. Znalost marxismu tu nepomůže.

Ruský národ je svým duševním založením národem Východu. Rusko je křesťanský Východ, který byl po dvě stě let pod silným vlivem Západu a jeho vyšší, kulturní vrstva vstřebala všechny západní ideje. Historický osud ruského národa byl nešťastný a mučednický, rozvíjel se katastrofálním tempem, diskontinuálně a byl provázen změnami typu civilizace. V rozporu s míněním slavjanofilů nelze v ruských dějinách najít organickou jednotu. Ruský národ musel

ovládnout příliš velké prostory, nebezpečí z Východu bylo příliš veliké – vpády Tatarů, před kterými chránil i Západ – a veliké nebezpečí hrozilo i ze strany samotného Západu. V dějinách vidíme pět různých Rusí: Kyjevskou Rus, Rusko pod tatarskou nadvládou, Moskevskou Rus, Rusko Petra I., imperátorské, a nakonec nové, sovětské Rusko. Byla by chyba tvrdit, že Rusko je země mladé kultury, donedávna ještě polobarbarská. V jistém smyslu je Rusko země staré kultury. V Kyjevské Rusi se zrodila kultura mnohem vyšší úrovně, než byla v té době na Západě: již ve 14. století existovala v Rusku mistrná, dokonalá malba ikon a pozoruhodné stavitelství. Moskevská Rus měla vynikající a výraznou kulturu, stylově organickou a celistvou, a velmi rozvinutý životní styl. Byla to východní kultura, kultura pokřesťanstvené tatarské říše. Kulturu Moskevské Rusi formoval neustálý odpor k latinskému Západu a cizím zvykům. Avšak kultura myšlení byla v moskevské říši nevalná a nevýrazná. Moskevské říši téměř úplně chyběly dobře formulované myšlenky, ale významně v ní byla usměrněna živelnost a vznikl výrazný styl, který postrádalo Rusko Petra I., Rusko probuzeného myšlení a slova. Rusko myslící, vytvářející velkou literaturu a hledající sociální spravedlnost bylo rozervané a bez osobitého stylu, postrádalo organickou jednotu.

Protikladnost ruské duše byla dána složitostí ruského historického osudu, střety a rozpory východního a západního prvku. Duši ruského národa formovala pravoslavná církev, která jí vtiskla čistě náboženský ráz. A tento náboženský ráz se dochoval až do naší doby, po ruské nihilisty a komunisty. V duši ruského lidu však zůstal silný přírodní prvek související s nesmírnou rozlohou ruské země, s nekonečností ruských rovin.* Pro Rusy je „příroda“ živelnou silou, mocnější

* Viz zajímavá kniha Fjodora Stěpuna *Das Antlitz Rußlands und das Gesicht der Revolution*.

než pro lidi žijící na Západě, zejména pokud máme na mysli lidi formované latinskou kulturou. Do ruského křesťanství pronikl přírodně-pohanský prvek. V ruském člověku se po každé střetávají dva prvky – původní, přírodní pohanství, živelnost nekonečné ruské země a pravoslavná askeze, která přišla z Byzance, se zaměřením na nadpozemský svět. Pro ruský národ je přírodní dionýství stejně tak charakteristické jako křesťanská askeze. Ruský člověk stál před nesmírně těžkým úkolem – zformováním a organizací své rozlehlé země. Obrovská rozloha ruské země, absence hranic a mezí, to vše se odrazilo ve struktuře ruské duše. Krajina ruské duše odpovídá krajině ruské země, obě charakterizuje stejná rozlehlost, neuspořádanost, tendence k nekonečnu a šíři. Na Západě je všechno těsné, vše je ohraňované, vše je uspořádané a roztríděné do kategorií, vše podporuje vznik a rozvoj civilizace – jak uspořádání země, tak uspořádání duše. Dalo by se říci, že ruský národ se stal obětí rozlehlosti své země, své přírodní živelnosti. Formování prostředí pro něj nebylo snadné, protože Rusové nemají velký dar formy. Ruští historikové vysvětlují despoticou povahu ruského státu právě nevyhnutelností formovat obrovské, nekonečné ruské roviny. Pozoruhodný ruský historik Ključevskij řekl: „Stát tučněl, národ chřadl.“ V jistém smyslu to platí i pro sovětský komunistický stát, v němž jsou zájmy národa obětovány moci a organizovanosti sovětského státu.

Náboženská formace ruské duše s sebou přinesla některé stabilní vlastnosti: dogmatismus, askezi, schopnost snášet utrpení a přinášet oběti ve jménu své víry, ať je jakákoli, zaměřením na transcendentno, které se vztahuje jednou k věčností, k jinému světu, jindy k budoucnosti, k tomuto světu. Náboženská energie ruské duše má schopnost přeorientovat se a upnout na jiný cíl, který již není náboženský, například na sociální cíle. Vzhledem k nábožensko-dogmatickému založení své duše byli Rusové vždy pravověrnými věřícími nebo

heretiky, rozkolníky, apokalyptiky nebo nihilisty. Rusové byli pravověrci a apokalyptiky i tehdy, když v 17. století byli rozkolníky-starověrci, i tehdy, když se v 19. století stali revolucionáři, nihilisty a komunisty. Struktura duše zůstává stejná, ruští intelektuálští revolucionáři ji zdědili po rozkolnících 17. století. A pokaždé tím hlavním zůstává vyznání jakékoli ortodoxní víry, tím se vždy projevuje příslušnost k ruskému národu.

Po pádu byzantské říše, druhého Říma, největší pravoslavné říše na světě, se v ruském národě probudilo vědomí, že ruská, moskevská říše je tou jedinou pravoslavnou říší na světě a že ruský národ je jediným nositelem pravoslavné víry. Učení o Moskvě jako třetím Římě formuloval mnich Filofej. Byl to on, kdo ujišťoval cara Ivana III. Vasiljeviče: „Dnes svatá apoštolská církev třetího, nového Říma ve tvé říši září jako slunce pod nebesy. Věz, zbožný care, že všechny říše pravoslavných křesťanů se sloučily do tvé vlastní: na celém světě jsi pouze ty carem všech křesťanů. Pamatuji a buď si vědom, zbožný care, že všechny křesťanské říše se sloučily do tvé říše, dva Římy padly, ale třetí stojí a čtvrtého už nebude; tvá křesťanská říše se jiným nedostane.“ Doktrína Moskvy jako třetího Říma se stala ideologickým základem při zrodu moskevského státu. Vznik a formování říše ovlivnila symbolika mesianistické ideje. Hledání říše, pravé říše, je pro ruský národ typické v průběhu celé jeho historie. Příslušnost k ruské říši byla dána vyznáváním pravé, tedy pravoslavné víry. Stejně tak se bude i příslušnost k sovětskému Rusku, k ruské komunistické říši, projevovat vyznáváním ortodoxní komunistické víry. V souladu se symbolikou mesianistické ideje Moskvy jako třetího Říma došlo k náhlému znárodnění církve. Náboženské a národní se v moskevském státě prolnovalo stejně jako ve vědomí starověkého židovského národa. A stejně tak jako judaismu bylo vlastní mesianistické vědomí, bylo toto vědomí vlastní i ruskému pravoslaví.

Avšak náboženská idea říše vyústila ve vznik silného státu,

v němž církev začala hrát služebnou roli. Moskevská pravoslavná říše byla totalitním státem. Ivan Hrozný, který byl pozoruhodným teoretikem samoděržavné monarchie, učil, že car by měl nejen řídit stát, ale i zachraňovat duše. Je namístě poznamenat, že v období moskevského státu měla ruská církev nejméně svatých. Nejlepším obdobím v dějinách ruské pravoslavné církve bylo období tatarského jha, v té době byla nejvíce duchovně nezávislá a obsahovala silný sociální prvek.* Univerzální vědomí bylo v ruské církvi natolik oslabeno, že na řeckou církev, od které ruský národ získal své pravoslaví, přestali pohlížet jako na pravou pravoslavnou církev, stala se pro ně církví poškozující pravou víru. Řecký vliv byl národním náboženským povědomím vnímán jako zkáza pronikající do jediné pravoslavné říše na světě. Pravoslavná víra je ruská víra, neruská víra není pravoslavnou vírou.

Když se za patriarchy Nikona začaly opravovat chyby v liturgických knihách podle řeckého vzoru a byly zavedeny drobné změny v obřadu, vyvolalo to bouřlivý protest lidové religiozity. V 17. století došlo k jedné z nejdůležitějších událostí v ruských dějinách, k náboženskému rozkolu starověrců. Byla by chyba domnívat se, že náboženský rozkol byl způsoben výhradně ritualismem ruského národa, že se jednalo pouze o to, zda je třeba křížovat se dvěma či třemi prsty, a o detaily bohoslužebného obřadu. V rozkolu se projevovalo i daleko hlubší historiozofické téma. Otázka zněla, zda ruská říše je pravou pravoslavnou říší, tj. zda ruský národ plní své mesiánské poslání. Samozřejmě zde hrála velkou roli i zaoštalost, nevědomost a pověry, nízká kulturní úroveň duchovenstva atd. Ale nejen tím lze vysvětlit tak zásadní událost, jakou byl rozkol, který měl velmi vážné následky. V národě se probudilo podezření, že pravoslavná říše, třetí Řím, začala

* Viz G. Fedotov, *Svjatyje drevnej Rusi*, Paříž 1931 [česky *Svatí staré Rusi*, Pavel Mervart, Červený Kostelec 2011].

být zkažená, že pravoslavná víra byla zrazena a vlády i nejvyšší církevní hierarchie se zmocnil antikrist. Lidové pravoslaví přetrhává svazky jak s církevní hierarchií, tak se státní mocí. Pravá pravoslavná říše odchází do podzemí. S tím je spojena legenda o městě Kitěž, které je ukryté pod jezerem. Lid hledá město Kitěž. V levém křídle rozkolu, v takzvaném bezpopovství, se rodí silné apokalyptické vědomí. Z rozkolu se stává jev charakteristický pro ruský život. I ruská revoluční inteligence 19. století bude rozkolnická a bude si myslet, že vlády se zmocnily zlé síly. Jak ruský lid, tak ruská inteligence budou hledat říši založenou na pravdě. Ve viditelné říši vládne nepravda. V moskevské říši, která se prohlásila za třetí Řím, se Kristovo království, království pravdy, smísilo s ideou mocného státu vládnoucího s pomocí nepravdy. Rozkol byl odhalením tohoto protikladu, byl důsledkem tohoto smíšení. Avšak národní vědomí bylo zaostalé, často pověřivé, křesťanství se v něm propojilo s pohanstvím. Rozkol zasadil ideji Moskvy jako třetího Říma první ránu. Pro ruské mesiánistické vědomí znamenal neštěstí. Druhou ránu zasadila reforma Petra Velikého.

2

Petrova reforma byla událostí, která poznamenala následující dějiny Ruska do takové míry, že v jejím hodnocení se naše společenské proudy 19. století liší. Dnes musíme za stejně nesprávný a zastaralý považovat jak pohled slavjanofilů na Petrovu reformu, tak pohled západníků. Slavjanofilové hodnotili Petrovu reformu jako zradu odvěkých národních ruských základů, jako násilné přerušení organického vývoje. Západníci žádný svéráz v ruských dějinách neviděli, považovali

Rusko za zaostalou zemi v oblasti vzdělávání i civilizace, za jediný a univerzální pokládali západní, evropský typ civilizace. A Rusku cestu k této západní vzdělanosti a civilizaci otevřel Petr Veliký.

Slavjanofilové se mylili, protože Petrova reforma byla absolutně nevyhnutelná: Rusko nemohlo nadále existovat jako uzavřená říše se zaostalým vojenstvím, námořnictvem a ekonomikou, při absenci vzdělání a technických vymožeností. Za těchto podmínek ruský národ nejenže nemohl vykonávat své velké poslání, ale v ohrožení byla i samotná jeho nezávislá existence. Slavjanofilové se mylili také proto, že právě v petrovském období dějin došlo k rozkvětu ruské kultury, objevil se Puškin a velická ruská literatura, probudilo se myšlení a byla umožněna existence samotných slavjanofilů. Rusko muselo překonat svou izolovanost a zapojit se do koloběhu světa. Byl to jediný způsob, jak mohl ruský národ světu posloužit.

Západníci se mylili v tom, že popírali svéráz ruského národa a ruských dějin, zastávali zjednodušené názory na vzdělanostní a civilizační pokrok, Rusko podle nich nemělo žádné jiné poslání než dohnat Západ. Neviděli ani to, co viděli slavjanofilové – násilí páchané na duši národa, kterého se dopouštěl Petr I. Petrova reforma byla nevyhnutelná, ale on ji uskutečňoval za cenu strašného násilí na duši národa a jeho víře. A národ na toto násilí odpověděl vytvořením legendy o Petrovi jako antikristu.

Petrovy metody byly zcela bolševické. Chtěl zničit starou moskevskou Rus, vymýtit pocity, které byly základem jejího života. A nezastavil se ani před popravou vlastního syna, přívržence starých časů. Petrovy metody vůči církvi i vůči staré religiozitě velmi připomínají metody bolševiků. Neměl rád starou moskevskou zbožnost a zvláště krutý byl vůči starověrectví a starověrcům. Petr se vysmíval náboženskému cítění starých časů, uspořádal všešaškovský koncil s šaškovským patriarchou. I to velmi připomíná protináboženské manifestace

ateistů v sovětském Rusku. Petr vytvořil synodní systém, z velké části okopírovaný podle vzoru německého protestantismu, a církev definitivně podřídil státu. Je však třeba říci, že Petr nebyl strůjcem ponížení ruské církve v petrovském období ruských dějin. Už v moskevském období byla církev otrocky závislá na státu. Autorita vysokého kléru mezi lidem upadla ještě před Petrem. Náboženský rozkol zasadil této autoritě strašlivou ránu. Úroveň vzdělanosti a kultury církevní hierarchie byla velmi nízká. Proto byla církevní reforma Petra I. nevyhnutelná. Avšak byla provedena násilně, bez ohledu na národní náboženské citění. Bylo by možné srovnat Petra I. s Leninem a převrat Petra I. s bolševickým převratem. Stejná brutalita, stejné násilí, stejné vnucování určitých principů shora, stejná diskontinuita organického vývoje, popření tradic, stejný etatismus, hypertrofie státu, stejné utváření privilegiované vrstvy byrokracie, stejný centralismus, stejná touha rázně a radikálně změnit typ civilizace.

Bolševická revoluce však cestou strašlivého násilí osvobodila lidové síly, vybědla je k historické aktivitě, a v tom tkví její význam. Petrův převrat sice posílil ruský stát, když postrčil Rusko na cestu západní a světové vzdělanosti, ale také posílil rozkol mezi lidem a vyšší kulturní či vládnoucí vrstvou. Petr sekularizoval pravoslavnou říši, nasměroval Rusko k osvětě. Tento proces se odehrával ve vyšších vrstvách ruské společnosti, mezi šlechtou a úřednictvem, zatímco lid si nadále uchoval starou náboženskou víru a citění. Samoděržavná carova moc, která fakticky získala podobu západního osvícenského absolutismu, měla mezi lidem starou náboženskou sankci jako teokratická vláda. Nevyhnutelným důsledkem Petrových reforem a vpádu západní vzdělanosti bylo oslabení duchovního vlivu oficiální církve. Racionalismus pronikl do samotné církevní hierarchie. Slavný metropolita Petrovy doby Feofan Prokopovič byl v podstatě protestant racionalistického typu. Ale v éře Petra I. to vykompenzovala

řada svatých mezi starci, které moskevská epocha neznala, a podzemní duchovní život.

Západní osvícenství 18. století rozšířené ve vyšších vrstvách ruské společnosti bylo ruskému lidu cizí. Ruské panstvo 18. století se na jedné straně povrchně zajímalo o voltairiánství, na druhé straně o mystické svobodné zednářství. Lidé však nadále žili ve staré náboženské víře a na svého pána se dívali jako na cizí rasu. Šiřitelka osvěty a voltairiánka Kateřina II., která si dopisovala s Voltairem a Diderotem, s konečnou platností vytvořila takové formy nevolnictví, které vyvolaly protest nemocného svědomí ruských intelektuálů 19. století. Západní vliv nejprve dopadl na lid a posílil privilegiované postavení šlechty. Lidé jako Radišev byli výjimkou. Až v 19. století západní vliv podnítil u vznikající ruské inteligence lásku k národu a osvobozené snahy. Ale i tehdy byly vzdělané a kulturní vrstvy národu cizí. Jak se zdá, nikde neexistovala taková propast mezi vyššími a nižšími vrstvami jako v petrovském, imperátorském Rusku. A žádná země nežila současně v tolika různých staletích, od 14. do 19. století, a dokonce i ve století nadcházejícím, století jednadvacátém. Rusko 18. a 19. století vůbec nežilo organicky. V duši ruského národa probíhal boj mezi Východem a Západem a tento boj pokračuje v ruské revoluci. Ruský komunismus je komunismem východním. Ruský lid ani v průběhu dvou století nepodlehł západnímu vlivu. Uvidíme, že ruská inteligence nebyla vůbec inteligencí západního typu, ať by jakkoli přisahal na západní teorie. Impérium vytvořené Petrem I. se navenek rozrůstalo, stalo se největším na světě, mělo zvnějšku vynucenou jednotu, ale vnitřní jednotu postrádalo, existovala jen vnitřní roztříštěnost. Vláda byla odtržená od lidu, lid od inteligence, proti sobě stály i národy sjednocené v ruské říši. Impérium se státním absolutismem západního typu ze všeho nejméně realizovalo ideu třetího Říma. Už sám titul imperátor, který nahradil titul car, byl podle názoru slavjanofilů

zradou ruské ideje. Despotický Mikuláš I. se choval jako pruský důstojník, u dvora a ve vyšších vrstvách byrokracie byl německý vliv velmi silný. Hlavní konflikt vznikl mezi ideou impéria, mocného státu vojensko-policejního typu, a nábožensko-mesianistickou ideou říše, která postupovala nejnížší vrstvy společnosti, vrstvy lidové, a později v transformované formě vrstvu inteligence. Střet mezi vědomím impéria, jehož nositelem byla moc, a vědomím inteligence bude pro 19. století zásadní. Moc se bude čím dál více odcizovat inteligenci, kulturním vrstvám společnosti, v nichž budou vzrůstat revoluční nálady. Šlechta, která byla na začátku a ještě v polovině 19. století pokrokovou a nejkulturnější vrstvou, bude v druhé polovině století kulturně upadat, stane se reakční a bude muset postoupit své místo nešlechtické inteligenci, která přinese zcela nový, jiný typ kultury. Nedostatek jednoty a celistvosti kultury se projeví tím, že intelektuální a duchovní proudy 19. století se rozdělí do několika desetiletí a každé desetiletí s sebou přinese nové ideje a snahy, nový duchovní řád. A přesto ruské 19. století vytvoří jednu z největších světových literatur a intenzivní, svérázné, velmi svobodné myšlení.

Většina ruského národa, rolnictvo, žilo v sevěření nevolnictví. Vnitřně žil národ v pravoslavné víře, která mu umožňovala snášet utrpení. Národ vždy považoval nevolnictví za bezprávné a nespravedlivé, avšak za původce této nespravedlnosti nepokládal cara, ale vládnoucí třídu, šlechtu. Náboženská sankce carské moci byla mezi lidem tak silná, že žil v naději, že car ho ochrání a odstraní nespravedlnost, jakmile se dozví celou pravdu. Podle svých představ o vlastnictví ruští rolníci považovali vždy za nespravedlivé, že šlechta vlastní rozsáhlé pozemky. Západní pojetí vlastnictví bylo ruskému národu cizí, dokonce i šlechta o něm měla jen chabou představu. Zem patří Bohu, a všichni, kdo ji obhospodařují, mohou ji také využívat. Naivní agrární socialismus byl ruským rolníkům vždy vlastní. Pro kulturní vrstvy, pro inteligenci

zůstával národ jakoby tajemstvím, které musí být odhaleno. Její příslušníci věřili, že se v tichém, mlčenlivém národě skrývá veliká životní pravda a že přijde den, kdy národ vyřkne své slovo. Intelligence, odtržená od národa, žila v zajetí kouzla telurické mystiky národa, toho, co narodničtí spisovatelé sedmdesátých let nazývali „vládou země“.

Na začátku 19. století se Rusko zformovalo v obrovskou, nezměrnou rolnickou říši uvrženou do nevolnictví, negramotnou, ale disponující lidovou kulturou založenou na víře, v říši s vládnoucí aristokratickou třídou, línou a zaostalou, která nezřídka přišla o náboženskou víru i představu národa v čele s carem, s nímž je tato víra spojena, v říši se silnou byrokracií a velmi slabou a křehkou kulturní vrstvou. Společenské třídy byly v Rusku vždycky slabé, podřízené státu, ba dokonce je tvořila i sama státní moc. Silným prvkem byla jediná monarchie, která přijala formu západního absolutismu, a lid. Kulturní vrstva cítila, že ji tyto dvě síly drtí. Intelligence 19. století stála nad propastí, která se mohla každou chvíli rozevřít a pohltit ji. Nejlepší a nejkulturnější část ruské šlechty cítila abnormálnost a neodůvodněnost svého postavení, svou vinu před národem. Počátkem 19. století bylo impérium duchovně a sociálně velmi nemocné. Pro Rusy je charakteristické sloučení a spojení protichůdných, polárně protikladných principů. Rusko a ruský národ lze charakterizovat pouze protiklady – ruský národ lze charakterizovat zároveň jako národ státně-despotický i anarchicko-svobodomilovný, jako národ se sklony k nacionalismu a národní domýšlivosti i jako národ univerzálního ducha, nejvíce ze všech národů způsobilý k všelidskosti, krutý i neobyčejně lidský, náchylný působit utrpení, a přitom až chorobně útrpný. Touto protikladností stvořily celé ruské dějiny a věčný konflikt instinktu státní moci s národním instinktem svobodomilovnosti a lásky k pravdě. V rozporu s míněním slavjanofilů byl ruský národ národem státotvorným – to platí i pro sovětský

stát – a zároveň je to národ, v němž neustále vyrůstali takzvaní volní lidé, svobodné kozáctvo, zrodilo se povstání Stěpana Razina a Pugačova, revoluční inteligence, anarchistická ideologie, je to národ hledající nadpozemské království pravdy. V obrovském impériu vytvořeném za cenu strašlivých obětí tato pravda neexistovala. Cítla to jak lidová vrstva, tak nejlepší část kulturní šlechty i nově vznikající ruská inteligence. Ruská říše 19. století byla plná protikladů a nemocná, existovaly v ní útlak a nespravedlnost, ale psychologicky a morálně to nebyla buržoazní říše a sama se stavěla do opozice k buržoazním říším Západu. V této svérázné říši byl politický despotismus spojen s velkou svobodou a bohatostí života, se svobodným způsobem života, svobodou mravů, s absencí přehrad a despotického normativismu, zákonodárství. Je to dáno základním směřováním ruské povahy k nekonečnu a nezměrnosti. Ohraničenost, rozdělenost, nepatrnost nebyly ruské říši, přirozenosti ani charakteru vlastní. Uvidíme, že Rusko nezažilo renesanci a humanismus v evropském slova smyslu. Ale na vrcholu svého myšlení a tvorby prožilo krizi humanismu naléhavěji, než tomu bylo na Západě. Ruský humanismus byl křesťanský, založený na lásce k člověku, na milosrdenství a soucitu, dokonce i u těch, kteří se ve svém vědomí křesťanství zříkali. Po celé petrovské, imperátorské období existoval konflikt mezi Svatou Rusí a impériem. Ideologickým projevem tohoto konfliktu bylo slavjanofilství. V 19. století získal tento konflikt novou formu – Rus hledající sociální spravedlnost, jakési království pravdy, se střetla s impériem hledajícím moc.

Kapitola 1

**Formování
ruské
intelligence
a její
charakter.
Slavjanofilství
a západnictví**